

AZ EGYHÁZ KÁLVÁRIÁJA OROSZORSZÁGBAN

Kötetünk képeiről

1935. május 15-én a Szovjetunióban meghirdették a „vallásellenes harc” 5 éves tervét (Bezbozsnaia pjatyiletka), amely 1937.(!) május 1-re az összes templom megsemmisítését, sőt, Isten mint fogalom végleges kiiktatását tűzte ki célul. A „terv” csak legalizálta azt a rombolás- és gyilkosságsorozatot, ami az egyházat sújtotta az októberi fordulat után. A „*Kresztnij puty cerkvi v Rosszii*” (Az egyház kálváriája Oroszországban) című kiadvány adatai szerint (Possev-Vergal, 1988.) 1917 előtt Oroszországban 4 teológiai akadémia, 58 szeminárium, 1250 kolostor, 55173 templom és 25000 kápolna, 4200 katolikus templom, 25000 mecset, 6000 zsinagóga és több mint 4000 imaház volt. Már 1917-ben néhány hónap leforgása alatt – közel sem teljes adatok szerint – 94 templomot és 26 kolostort záratott be a bolsevik hatalom. A legtöbb moszkvai kolostorból kiköltöztették a szerzeteseket. A *Novo-Szpasszkij* kolostorban koncentrációs tábor létesült, *Szpaszo-Andvonyijevszkij*-ben lakásokat alakítottak ki, a *Sztrasznoj*-ba a Katonai Népbiztosság, a Kremlbe található *Csudovba* a „Kommunyiszt” nevű szövetkezet költözött. 1921-ben további 722 kolostor kapujára került lakat, 1926-ban pedig már csak 2 teológiai oktatási intézmény működött (az egyik Moszkvában, a másik Leningrádban, összesen 10, illetve 20 hallgatóval).

A „sikeres” *Bozbozsnaia pjatyiletka* után (1938-ban) a húszas években még istentiszteletekre használt templomok 95%-át zárták be. Ám amit bezárnak vagy elvesznek, azt előbb vagy utóbb ki is lehet nyitni, vissza is lehet követelni, és ennek csak a „végső megoldással” (a teljes megsemmisítéssel) lehet elejét venni. Egyébként is a 30-as évek elejének nagy „városrekonstrukciós” terveibe, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége fővárosáról és a Komintern központjáról kialakított bolsevik elképzelésekben sehogyan sem illettek az aranykupolák, melyek évszázadokon keresztül meghatározták Moszkva sziluettjét. A hatalom szemszögéből a gazdasági szempontok sem voltak elhanyagolhatóak. 1930-ban Moszkva közigazgatási határain belül a harangozást betiltó határozat után beolvasztották a harangokat, a templomkupolák „valódi aranybányává” váltak. (Csak a *Megváltó Krisztus* templom kupolájából 422 kg aranyat nyertek.)

A felrobbantott és elhordott templomok és kolostorok helyére jobb esetben Gropius-féle épületek, legtöbbször azonban mégiscsak nem is szocreál stílusban épült dobozházak, vakolatlan iskolaépületek kerültek. Egyes templomokat a felismerhetetlenségig átalakítottak, ami után inkább emlékeztettek egy New York-i tűzlépcsős bérkaszányára, mint Isten házára. Arra is van példa, hogy a templomból krematóriumot alakítottak ki. A legtöbb mai napig üresen hagyott, a pártot és az eszmét dicsőítő óriási transzparenszekkel eltakart moszkvai telek helyén szintén templom vagy kápolna állt. De ennél is elgondolkodtatóbb az a

cinizmus, ahogyan a felrobbantott templomok tövében vagy az altemplomban tervszerűen és következetesen nyilvános toaletteket létesítettek.

A közölt képek önmagukért beszélnek. A rajtuk látható építmények már nincsenek meg. A lehetőségek szerint hasonló szögből lefényképezett új Moszkva képei hűen mutatják a „sikeres munka” gyümölcsseit.

A fotók sorsa sem mindennapi. Sz. Zvonarjov (álnév, igazi neve számunkra ismeretlen) szorgos gyűjtőmunka, szigorúan titkos archívumok, az októberi fordulat előtt hivatalosan megjelent, majd indexre tett albumok áttanulmányozása, terepbejárás és helyszínazonosító tevékenység után szamizdatban jelentette meg 1800 oldalas művét. A régi Moszkvát ábrázoló képek többségének lelőhelye egy közéleti tevékenységet folytató moszkvai kereskedő (N. A. Najgyenov) 4 kötetes, majd később további 8 kötetrel bővített „*Moszkva. Szobori, monasztiri i cerkvi*” című albuma és M. I. Alekszandrovskij: *Isztoricseszkiy ukazatel moszkovszkih cerkvej* (Moszkva, 1917-ben lezárt, de 1942-ig folyamatosan kiegészítésekkel bővített) című kézírata. (Megtalálható: Goszudarsztvennij Isztoricseszkiy Muzej, fond 465. jed. hr. 6.)

A Zvonarjov-féle album nagy nehézségek árán jutott ki Nyugatra, ahol A. Szolzsenyicin közreműködésével több kaidó is megjelentette különböző kiadásokban, pl.: *Razrusennije i oszkvernyjonnije hrami*. Possev-Verlag, Frankfurt / Main. 1980.; *Szorong szorokov*. M., 1985. Ymca-Press, Paris, 1988. stb. Ez utóbbi tekinthető a legteljesebbnek, 2160 illusztrációt és többszáz tételből álló annotált bibliográfiát tartalmaz. A közölt képek többségét és a róluk szóló információt is innen vettük.

A moszkvai templomok számának alakulása

	1917		1985					
	működő		működő		bezárt		lerombolt	
	templom	kápolna	templom	kápolna	templom	kápolna	templom	kápolna
Ortodox	756	74	54	2	332	14	383	60
más vallású	81	3	13	2	21	1	51	0
Összesen	846	77	67	4	353	15	434	60

Forrás: Szorong Szorokov. t. 1. *Kreml i monasztiri*. Ymca-Press, Paris, 1988. 8.

(A közzétett táblázat az eredeti egyszerűsített változata – a szerk. megjegyzése)

A közölt képek jegyzéke:

I. *Felső kép*. Az 1365-ben alapított *Csudov kolostor* és a hozzá tartozó négy templom egyikének (Szent Alekszij) dél-nyugati irányból készült képe. A kolostort és a templomokat 1928-ra elbontották.

Alsó kép. A lebontott *Csudov kolostor* helyén 1928–1932 között épült hivatali épület. Jelenleg a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa székel benne.

II. *Felső kép*. Az 1812-es napoleoni háború emlékére épített *Megváltó Krisztus* temploma (építész: K. A. Ton). A 103,5 m magas és tízezer hívő befogadására is alkalmas templom freskóit a kor legkiválóbb festői készítették: Verescsagin, Makovszkij, Szurikov és mások. A képen jobb oldalt a *Szentséges Szűzanya Dicséretének* temploma látható (XVII. sz.).

Alsó kép. 1931-ben készült fénykép. A *Megváltó Krisztus* templomot bezárták és kifosztották, a *Szentséges Szűzanyag dicséretének* templomát lebontották.

III. *Felső kép.* A *Megváltó Krisztus* templomot 1932-ben Lázár Kaganovics utasítására felrobbantották. Napjainkig tartja magát az a legenda, miszerint Kaganovics nyomta meg a robbantószerkezet gombját, miközben ezt mondta: „*Most megcibáljuk Oroszország-anyácska szoknyáját!*” Valójában a robbantást G. I. Zsevalkin – munkából lett mérnök – hajtotta végre azután, hogy két robbantómestert kivégeztek, mert megtagadták a parancsot. A carrarai márványból készült oltárt annak elpusztítása előtt az amerikaiak akarták megvásárolni, de tervük megghiúsult. A templom márványát a közeli *Kropotkinszkaja* metróállomás, a labradoritot a *Moszkva Szálló* építéséhez használták fel.

Alsó kép. A *Megváltó Krisztus* templom helyén 1958–1962 között épült „Moszkva” uszoda. Eredetileg a felrobbantott templomok helyére a *Szovjetek palotáját* akarták felépíteni. A 480(!) méter magasra tervezett épület tetején Lenin szobra állt volna, melynek kinyújtott kezére helikopter-leszállóhelyet álmodott *B. Iofan* építész. 1941-re csak a 20 méter mély alapozógödöröt ásták ki, és a hatemelet magasságú, rozsdamentes acélból készült tartógerendákat állították fel. A háború alatt az építkezés szünetelt. Utána a munka folytatódott, de az alapozást technikailag nem tudták megoldani, és ekkor döntöttek az uszoda megépítése mellett. A képen a nyitott uszoda mögött az úgynevezett *Kormányház* látszik, melyben a Komintern számos vezető funkcionáriusa is lakott. (Vö. Ju. Trifonov: *Ház a rakparton* c. regényével)

IV. *Felső kép.* Az 1862-ben alapított *Mindenszentek kolostora* délről. Két templom és egy kápolna tartozott hozzá.

Alsó kép. Hasonló szögéből készült felvétel az 1922-ben bezárt kolsotorról. Egyik templomát és a harangtornyot 1934-ben rombolták le. A kolostor temetőjének helyére – ahová még 1934-ben is temettek – a „Sarló és kalapács” nevű üzem új épületei kerültek.

V. *Felső kép.* Az 1654-ben épült *Sztrasznoj kolostor*. 1917-ben három templom és hét oltár volt benne. Ennek a kolostornak a falait firkálták össze trágár feliratokkal és versekkel a fiatal imazsiniszták, mely esemény nagy publicitást kapott a korabeli sajtóban.

Alsó kép. Az 1937-ben lerombolt *Sztrasznoj kolostor* helyének mai képe. Az üres tér sokáig proletár ünnepségek és újévi mulatságok színtere volt. Az üres térre 1950-ben helyezték át Puskin szobrát. 1961-ben a volt kolostor keleti felében építették fel a nemzetközi filmfesztiváloknak helyet adó Roszszija mozit.

VI. *Felső kép.* *Keresztelő Szent János Születésének* szentelt templom észak-keletről. 1741-ben építtette egy gazdag gyáriparos.

Alsó kép. Ugyanarról a templomról készült fénykép. A húszas években óvoda, később iroda működött benne. Egy ideig lakóház, majd 1970-től az OSZSZSZK Lakásgazdálkodási Minisztériumának *Orgkommunenenergo* nevű hivatala székel benne.

VII. *Felső kép.* Az 1709–1730 között épült *Jézus Mennybemenetelének* temploma észak-nyugatról.

Alsó kép. A templomot 1930-ban lerombolták. A mai állapotot tükröző képen a bal oldalon látható falrészlet és a kép jobb oldalán lévő háromemeletes épület adja meg a tájékozódási pontokat.

VIII. *Felső kép.* A „moszkvai” barokk legszebb épülete, a *Nagyboldogasszony* templom (1699). Távolabb a *Szentháromság* templom. A fénykép dél-nyugati irányból készült.

Alsó kép. A mai állapotot tükröző kép. A templomokat 1935–1936-ban bontották le. Tájékozódási pontul szolgál a kép közepén lévő egyemeletes, fehérvakolatú ház.

IX. *Felső kép.* *Szent Péter és Szent Pál* temploma. A fénykép 1882-ben készült.

Alsó kép. A templomot a harmincas években emeletráépítéssel, a negyvenes években hozzáépítésekkel a felismerhetetlenségig átalakították. Éveken keresztül az NDK kereskedelmi kirendeltsége volt benne. A fénykép 1979-ben készült.

X. *Felső kép.* Moszkva legrégebbi, 1328-ban téglából épült *Urunk Színeváltozása* temploma. 1933-ban bontották le. A fénykép 1883-ban készült.

Alsó kép. A Moszkva környéki *Morfino* faluban található *Bogojavlenszkij kolostor*hoz tartozó gyermekmenhely és a szinte felismerhetetlen *Bánatenyhító Szűzanyának* szentelt kettőstemplom. 1945 után itt működött az MGB (NKGB elődszervezet) Tudományos Kutatóintézete, A. Szolzsenyicin: Az első körben (*V krugé pervom*) című regényének színtere. (Magyarországon *A pokol tornácán* címmel jelent meg 1990-ben.)

XI. A felismerhetetlenségig átalakított *Egyházmegyei ház* a hozzá tartozó templommal. (Csak a kupola azonosítható.) Felbecsülhetetlen értékű könyvtárát mint papírhulladékot értékesítették, majd a belőle nyert papírra politikai plakátokat nyomtak.

XII. *Felső kép.* A XVII. században épült *Szent Miklós* templom (Arbat városrészben). A lerombolt templom helyén a mai napig kerítéssel elzárt üres telek van.

Alsó kép. A Volhonka utca sarkán lévő üres telken a *Sztreleckij Szent Miklós* temploma állt. A képen hiányosan látható transzparens teljes szövege: *A párt – korunk esze, becsülete és lelkiismerete.*

Tóth Szergej

Kötetünk szerzői

Balog Iván	szociológus, Szeged
Kövér Lajos	történész, Szeged
Kuti Ágnes	egyetemi hallgató, Szeged
Löffler Tibor	politológus, Szeged
Náfrádi Zoltán	banktisztviselő, Szeged
Rittersporn Gábor Tamás	történész, Párizs
Szénási Sándor	publicista, Budapest
Szilágyi Ákos	esztéta, Budapest
Tóth Szergej	nyelvész, Szeged
Vajda Zoltán	egyetemi hallgató, Szeged
Valerij Volkov	nyelvész, Ungvár
Zilahi Tibor	középiskolai tanár, Gyula

CONTENTS

Studies

Szergej Tóth:	Soviet Imperial Language: The Grammar of Totalitarianism	5
Tibor Löffler:	A New Babel is Being Erected <i>Bolshevism and Social Democracy: Contribution to the History of Szocializmus 1934–38</i>	40
Tibor Zilahi:	The Balkan Precedents of the Soviet-Yugoslavian Conflict	64

Over the Borders

	The Debate of the Russian Review on Soviet Studies	87
Gábor Tamás Rittersporn:	State Organized Terror and the Disorganization of the Soviet State	106
Valerij Volkov:	The Pragmastylistic Characteristics of V. I. Lenin's publicism in "Lev Tolstoy as the Mirror of the Russian Revolution"	147

Discussion

Nineteen Seventeen <i>Russian Intellectuals and the Revolution.</i> <i>Sándor Szénási interviews Ákos Szilágyi</i>	153
Is the Soviet issue an issue? – <i>AETAS question</i> –	177
Gyula Horn	177
Emil Niederhauser	180
Iván Pető	181
László Surján	183
Mihály Vajda	185

Perspective

Lajos Kövér:	Arguments, Emotions, Attitudes in the Interpretation of the French Revolution	187
---------------------	---	-----

Reviews

Stalin's terror from an American point of view (Getty, J. A.: <i>Origins of the Great Purges</i>) Zoltán Náfrádi	198
The "Michael Archangel" legion (Heinen, Arnim: <i>Die Legion „Erzengel Michael" in Rumanien</i> <i>Soziale Bewegung und politische Organisation</i>) Ágnes Kuti	205
From the man without prejudices to the man without features (McCagg, William: <i>A History of Habsburg Jews, 1670–1918</i>) Iván Balog	208
Of our illustrations. The Tribulations of the church in Russia	213
About the authors	217

Az AETAS történettudományi folyóirat. Kiadója: Az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A szerkesztőség szervezetileg önálló. A lap közöl: történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat. A szerkesztőség a társadalomtudományok más ágai elől sem zárkózik el. A lapban megjelent írások közlésénél kizárólag szakmai szempontok érvényesülnek. Kéziratokat a szerkesztőség nem őríz meg és nem küld vissza.

* * *

Az AETAS nem rendelkezik állandó anyagi forrással. Megjelenését alapítványi támogatás teszi lehetővé. A lapra ezért hosszú távú előfizetést nem tudunk elfogadni. Az AETAS több vagy akár egy száma is előjegyezhető – írásban vagy telefonon – a szerkesztőség címén. Az előjegyzett számokat postai utánvétellel juttatjuk el a megrendelő címére.

* * *

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter könyvesbolt, V. ker. Városház u. 1., Studium könyvesbolt, Váci utca 22., Eötvös könyvesbolt, Kecskeméti u. 2., Országos Széchenyi Könyvtár könyvárusa, Budavári Palota F. ép. Aula; MTA Történettudományi Intézet Könyvtára, Uri u. 53., Könyves Kávézó, Mikszáth tér 2. és az utcai könyvárusoknál

Szeged: Radnóti könyvesbolt, Tisza Lajos krt. 34., JATE–Gondolat könyvesbolt, Dugonics tér 11–12., Móra könyvesbolt, Kárász u. 5. és utcai könyvárusoknál.

Debrecen: Egyetemi könyvtár KLTE főépület fszt. Egyetem tér 1.

Pécs: Kolofon antikvárium, Sallai u. 12.

* * *

A szerkesztőség címe:
6720 Szeged, Dugonics tér 12.
Telefon: 62/12-140

Szerkesztőségi titkár: Hovorka Beáta

Szerkesztőségi órák: szerdánként 13–16 óráig.

Az „ellenség” megnevezésére szolgáló első szavak egyike ugyanis a kaer. Az a kontrevoljucionyer (ellenforradalmár) rövidítésére használt két betű: a k és az r összeolvasásából keletkezett. Ezzel illették a kadétokat, a szocialistákat (a menseviket éppúgy, mint az eszereket), az anarchistákat. A vregyityeli – mint a gazdasági bajok okozói – csak akkor lépnek színre, amikor a „tényleges ellenség” egyszerűen elfogyott. A kör tágul, a jelentés homályosodik. A „feketézők”, az emigránsok a forradalom ellenségei lettek (vragi revoljucii), hogy majd a forradalmi hév csillapodtával – természetesen újabb jelentéstágulás mellett – a nép ellenségeinek (vragi naroda) minősüljenek. Ebbe a kategóriába már besorolhatók voltak a parasztoktól kezdve a genetikusokon, filateristákon (!) keresztül az orvosokig nagyon sokan. Ennek a kifejezésnek a jelentésköre sokkal tágabb, mint a ropespierré-i nép ellenségeinek vagy akár a lenini – formailag azonos – kifejezésnek, mely alatt egy időben „csak” a makacs parasztokat kellett érteni. A vrag előtagot tartalmazó szókapcsolat politikai életrealitását bizonyítja az, hogy megjelent a peresztrójka ellensége (vrag peresztrójki) is.

A fenti példák alapján jól nyomonkövethető az, hogy a konkrét felől az általános irányába tartó mozgás, a szemantikailag egyre homályosabb értelmezhetetlenség óriási, politikailag kiaknázható előnyöket rejt magában.

(Tóth Szergej: A szovjet birodalmi nyelv című tanulmányát az 5–40. oldalon olvashatják.)